

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Кафедра нової та новітньої історії

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з науково-
педагогічної роботи

« _____ » _____ 20 _____ р.

Робоча програма навчальної дисципліни

**Історія об'єднаної Європи: трансформація, модернізація та інтеграція країн
Центрально-Східної Європи у ЄС**
(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти _____ перший (бакалаврський) _____
галузь знань _____ 03 Гуманітарні науки _____
спеціальність _____ 032 історія та археологія _____
освітня програма _____ історія та археологія _____
спеціалізація _____ 032 історія та археологія _____
вид дисципліни _____ обов'язкова _____
факультет _____ історичний _____

2018/2019 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою історичного факультету

“15” червня 2018 року, протокол № 6

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: Ченчик Д. В., кандидат історичних наук, доцент

Програму схвалено на засіданні кафедри нової та новітньої історії

Протокол від 24.05.2018 року № 11

Завідувач кафедри

нової та новітньої історії

(підпис)

Станчев М. Г.
(прізвище та ініціали)

Програму погоджено методичною комісією історичного факультету

Протокол від 08.06.2018 року № 10

Голова методичної комісії історичного факультету

(підпис)

Тумаков О. І.
(прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Історія об'єднаної Європи: трансформація, модернізація та інтеграція країн Центрально-Східної Європи у ЄС» складена відповідно до освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми підготовки магістрів спеціальності (напряму) 032 історія та археологія, спеціалізації спеціалізації нова та новітня історія, археологія, архівознавство, історіографія та джерелознавство, історія стародавнього світу та середніх віків, історія України, історія Східної Європи.

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «Історія об'єднаної Європи: трансформація, модернізація та інтеграція країн Центрально-Східної Європи у ЄС» є виступлення історії країн Центрально-Східної Європи у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. та їх участі у інтеграційних процесах на континенті, дослідження головних рис політичної, економічної та культурної трансформації країн регіону на шляху до ЄС.

Предметом курсу «Історія об'єднаної Європи: трансформація, модернізація та інтеграція країн Центрально-Східної Європи у ЄС» є дослідження взаємовідносин країн ЦВЕ та Європейського союзу у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. **Міждисциплінарні зв'язки:** навчальна дисципліна тематично поєднується з курсами історії міжнародних відносин, нової та новітньої історії країн Західної Європи та Північної Америки.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни

Основними завданнями вивчення дисципліни «Історія об'єднаної Європи: трансформація, модернізація та інтеграція країн Центрально-Східної Європи у ЄС» є:

- визначення теоретичного підґрунтя посткомуністичної модернізації країн ЦВЕ;
- вивчення ідеологічної трансформації посткомуністичних країн;
- дослідження впливу соціокультурних, цивілізаційних, політичних, економічних факторів, що сприяли переорієнтації країн регіону зі Сходу на Захід;
- висвітлення ключових етапів та головних рис «Великого розширення» у 1990-2004 рр.;
- оцінка впливу європейських інтеграційних процесів на країни, що не є членами ЄС інтеграційних проектів, їх інституціональних та практичних форм;

1.3. Кількість кредитів – 4.

1.4. Загальна кількість годин – 120

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Нормативна	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
5-й	-й
Семестр	
2-й	-й
Лекції	
32 год.	год.
Практичні, семінарські заняття	
- год.	год.
Лабораторні заняття	
- год.	год.
Самостійна робота	
88 год.	год.
Індивідуальні завдання	
- год.	

1.6. Заплановані результати навчання

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні знати:

- ключові категорії й поняття, що використовуються при вивченні регіональних інтеграційних процесів;
- основні концепції та різновиди інтеграційних процесів у сучасному світі;
- розуміти логіку й закономірності інтеграційних тенденцій у контексті інших міжнародних процесів;
- Ключові компоненти трансформації країн ЦВЕ на шляху до ЄС.
- Формування позиції країн Заходу щодо «Великого розширення»
- вплив інтеграційних процесів у Європі на країни ЦВЕ, що не є членами ЄС;
- інші інтеграційні проекти регіону за межами ЄС;

вміти:

- користуватись сучасними теоретичними підходами для аналізу розвитку інтеграційних утворень;
- дискутувати з приводу досягнень, перспектив, криз та проблем інтеграційних процесів у Європі та впливу їх на регіон ЦВЕ;
- Порівнювати розвиток окремих країн регіонів ЦСЕ, ПСЕ, та держав пострадянського простору;
- Оцінювати реформи в економічній, політичній та ідеологічній сферах суспільного життя посткомуністичних країн кінця ХХ – початку ХХІ ст.
- визначати досягнення та невдачі України на шляху до ЄС.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових розділів:

- 1. Змістовний розділ I. (теми 1-3)**
- 2. Змістовний розділ II. (теми 4-5)**

Змістовний розділ I. Країни ЦВЕ на шляху до ЄС.

Тема 1. «Країни ЦСЕ на зламі епох (кінець 1980-х – початок 1990-х рр.)»

Регіональна інтеграція як етап росту відкритості національних економік країн ЦВЕ. Передумови інтеграційних процесів. Умови успішного розвитку міжнародної регіональної інтеграції. Комбінація процесів політичної й економічної інтеграції. Радянська модель економічної інтеграції: Рада економічної взаємодопомоги та її діяльність. Проблеми посткомуністичної трансформації та модернізації регіону. «Оксамитові революції» та зміна політичних режимів. Траєкторії політичного та економічного розвитку. «Шокова терапія» та концепції «третьої сили».

Тема 2. Країни ЦСЕ на шляху до ЄС. Проблеми політичної трансформації та економічної модернізації.

Стартові умови соціально-економічних перетворень. Головні напрямки перетворень в країнах ЦСЕ. Перші програми економічних та політичних реформ: спільне та особливе. Головні напрямки економічних реформ другої половини 90-х – поч. XXI ст. Вплив зовнішніх та внутрішніх чинників на процеси реформування в країнах регіону. Проблеми та досягнення країн ЦСЕ та ПСЕ на шляху до єдиної Європи. Політична трансформація країн ЦСЕ. Демократизація країн «другої хвилі». Еволюція реформування в Болгарії та Румунії. Розпад Чехословаччини. Нові концепції співробітництва Схід-Захід в Європі в 90-ті роки XX ст. Причини та наслідки повернення лівих партій до влади. Формування демократичної опозиції в східноєвропейських суспільствах. Роль засобів масової інформації в посткомуністичній Європі. Складення маятникового характеру виборів наприкінці XX – на початку XXI ст. Співробітництво країн регіону з ЄС та НАТО як стимул внутрішньополітичних перетворень. Вишеградська група. Центральноєвропейська зона вільної торгівлі.

Тема 3. Еволюція стратегії ЄС щодо розширення на Схід.

Нормативно-правове забезпечення політики сусідства Євросоюзу. Моделювання форм Європейської політики сусідства. Формат сусідства через віртуальне членство. Гравітаційна модель демократії М. Емерсона. Диференційований і

уніфікований підходи до формування відносин із країнами-сусідами. Прерогативи стратегій відносин зі східними сусідами ЄС. Росія – ЄС: потенційні сценарії розвитку взаємодії. Середземноморський вимір та Східне партнерство. Фінансування та механізми реалізації ЄПС. Транскордонне співробітництво. Єврорегіони. Хвилі розширення європейських спільнот та їх особливості. Договори про асоціацію. Вимоги до членства – Копенгагінські критерії. Есенська стратегія. Територіальне обмеження членства. Системні вимоги європейської інтеграції (ринкова економіка, плюралістична демократія, права людини), вимоги «конвергенції» до учасників європейської інтеграції. Надання фінансової підтримки реформам у країнах Центрально-Східної Європи за рахунок програм PHARE, ISPA, SAPARD. Проблеми інституційних реформ ЄС під час розширення. НАТО та країни ЦВЕ.

Приклад питань до першого розділу

1. Трансформація та модернізація Польщі шляху до Європейського Союзу у 1990 – 2004 р.
2. Трансформація та модернізація Чехії шляху до Європейського Союзу у 1990 – 2004 р.
3. Трансформація та модернізація Словаччини на шляху до Європейського Союзу у 1990 – 2004 р.
4. Трансформація та модернізація Угорщини шляху до Європейського Союзу у 1990 – 2004 р.
5. Трансформація та модернізація Словенії шляху до Європейського Союзу у 1990 – 2004 р.
6. Трансформація та модернізація Естонії шляху до Європейського Союзу у 1990 – 2004 р.
7. Трансформація та модернізація Латвії шляху до Європейського Союзу у 1990 – 2004 р.
8. Трансформація та модернізація Литви шляху до Європейського Союзу у 1990 – 2004 р.
9. Трансформація та модернізація Болгарії шляху до Європейського Союзу у 1990 – 2004 р.
10. Трансформація та модернізація Румунії шляху до Європейського Союзу у 1990 – 2004 р.
11. Позиція країн ЄС щодо розширення на Схід у 1990-1993 рр.
12. Копенгагенські критерії та рішення Мадридського саміту 1995 р.
13. Перемовини щодо вступу у 1997 – 2003 р.
14. Проблеми інституційних реформ під час розширення ЄС на Схід.
15. НАТО та країни ЦВЕ у 1990-2004 рр.

Змістовний розділ II. Країни ЦВЕ та ЄС: досягнення та невдачі

Тема 4. Досвід членства в ЄС країн ЦСЄ у 2004 – 2016 рр.

Особливості політичної моделі посткомуністичної Європи на початку ХХІ ст. в порівнянні з західноєвропейською та пострадянською моделями. Розвиток громадянського суспільства. Перелоги ідеологічної трансформації в країнах ЦСЄ, зміцнення правих сил. Економічна трансформація країн ПСЄ після 2004 р. Економічна криза 2008-2009 р. та країни ЦВЕ. Ідеологічна трансформація посткомуністичних країн Європи після 2004 р. Транзитологи про майбутнє посткомуністичних країн Європи.

Тема 5. Вибудовування відносин ЄС з іншими країнами регіону ЦСЄ у 1990-2016 рр.

Балкани та проблеми взаємовідносин регіону з ЄС у кінці 1990 – на початку 2000 р. Конфлікти між Хорватією та Сербією, в Боснії та Герцеговини, Косовська криза. Македонське питання. ЄС та колишні країни СРСР: проблеми двосторонніх відносин. Росія та ЄС. Україна та ЄС. Політика Східного партнерства. Договори про асоціацію з Молдовою, Грузією та Україною. Українська криза та ЄС у 2014 – 2016 рр. Міграційна проблема та її вплив на взаємовідносини між ЄС та країнами регіону.

Приклади питань до письмового екзамену

1. «Викрадення» Центрально-Східної Європи: радянізація і сателлізація країн регіону у 1944 - 1949 рр.
2. Ставлення СРСР до інтеграційних процесів в Європі в другій половині ХХ століття.
3. Рада Економічної Взаємодопомоги як досвід «соціалістичної інтеграції».
4. Падіння «Залізної завіси»: «оксамитові» революції 1989-1990 рр.
5. Траєкторії політичної трансформації та економічної модернізації країн ЦСЄ в 1990-і роки.
6. Розширення ЄС на Схід: від угод про асоціацію до порядку «2000».
7. Військово-політична інтеграція країн ЦСЄ в НАТО в кінці ХХ - на початку ХХІ століття.
8. Особливості посткомуністичного транзиту країн Вишеградської групи
9. Інституційна адаптація і економічна інтеграція претендентів на вступ до ЄС до 2004 р.

10. Кризи на Балканах та їх вплив на інтеграційні процеси у Європі
11. Країни Південно-Східної Європи на шляху в ЄС: досвід Болгарії, Румунії та Хорватії.
12. Епоха турбулентності: вплив світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. на ЦСЄ.
13. «Політика сусідства» і «Східного партнерства» ЄС для інших країн регіону.
14. Україна між ЄС і ЄврАзЕС: боротьба за вибір стратегії розвитку.
15. Росія та ЄС у 1991 – 2016 рр.
16. Інтеграційні проекти на пострадянському просторі. Концепти Великої Європи.
17. НАТО та країни ЦВЄ у 2004 – 2016 рр.
18. Міграційне питання країни ЦВЄ у 1990-2016 рр.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд.	с. р.		л	п	лаб.	інд.	с. р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. «Країни ЦВЄ на шляху до ЄС»												
Разом за розділом 1	60	16				44						
Розділ 2. «Країни ЦВЄ та ЄС: досягнення та невдачі»												
Разом за розділом 2	60	16				44						
Усього годин	120	32				88						

4. Можливі теми семінарських (практичних, лабораторних) занять

не передбачені за планом

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин
1	Траєкторії розвитку революцій у країнах ЦВЄ: від чехословацької до румунської.	16
2	Соціально-економічна трансформації країн ЦВЄ у 1990 – 2004 рр.	14
3	Військова та економічна інтеграція: взаємозв'язок вступу до ЄС та НАТО для країн ЦВЄ	14
4	Економічна криза 2008 – 2009 рр. та соціально-економічна ситуація у країнах ЦВЄ	16
5	Роль ЄС у посткомуністичній трансформації колишніх країн СРСР.	28
	Разом	88

6. Індивідуальні завдання

1. Поняття та цілі транскордонного співробітництва.
2. Організаційні форми транскордонного співробітництва.
3. Феномен «єврорегіонів» у контексті транскордонного співробітництва.
4. Єврорегіональне співробітництво України з державами Європейського Союзу: оцінка ефективності.
5. Цілі та завдання євроінтеграційного курсу України.
6. Нормативно-правові засади політики європейської інтеграції в Україні.
7. Українська політична наука про європейську інтеграцію та місце в ній України.
8. Еволюція позиції громадян та політичних еліт України щодо євроінтеграції.
9. Стан торговельно-економічних відносин України з державами ЄС.
10. Питання європейської інтеграції у програмах українських політичних партій.
11. Підтримка громадянами України курсу на європейську інтеграцію: регіональні особливості.
12. Вишеградська група.
13. Чорноморське економічне співробітництво.
14. Середньоевропейська угода про вільну торгівлю (CEFTA).
15. Проблеми та перспективи подальшого розширення ЄС на Схід.

7. Методи контролю

Написання письмових контрольних робіт, есе, підготовка мультимедійних презентацій та рефератів.

8. Схема нарахування балів

Приклад для підсумкового семестрового контролю при проведенні семестрового екзамену або залікової роботи

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання								Екзамен (залікова робота)	Сума
Розділ 1			Розділ 2		Контрольна робота, передбачена навчальним планом	Індивідуальне завдання	Разом		
T1	T2	T3	T4	T5					
5	5	5	5	5	5	10	40	60	
									100

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою	
	для екзамену, курсової роботи, практики	для заліку
90 - 100	відмінно	зараховано
70 - 89	добре	
50 - 69	задовільно	
1 - 49	незадовільно	не зараховано

9. Рекомендована література

Базова

1. **Albi A. EU Enlargement and the Constitutions of Central and Eastern Europe. – Cambridge, 2005**
2. **Anderson R.D., Fish M.S., Hanson S.E. Post-communism and the Theory of Democracy. – Princeton: Princeton University Press. 2001.**
3. **Andonova L. Transnational Politics of the Environment. The EU and Environmental Policy in Central and Eastern Europe. – Cambridge, 2003**

4. **Between Past and Future: The Revolutions of 1989 and Their Aftermath.** – Budapest, 2000.
5. **Aslund A. Building Capitalism: The Transformation of the Former Soviet Bloc.** – Cambridge, 2002.
6. **Asmus R. Opening NATO's Door: How the Alliance Remade Itself for a New Era.** – New York: Columbia University Press. 2002.
7. **Avery G. The Enlargement of the European Union.** – Sheffield Academic Press, 1999.
8. **Dinan D. Ever Closer Union. An Introduction to European Integration.** – Lynne Rienner; 2010
9. **Brown J. F. Hopes and Shadows: Eastern Europe After Communism.** – Durham: Duke University Press. 1994.
10. **Brubaker R. Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe.** – Cambridge: Cambridge University Press. 1996 .
11. **Mayhew A. Recreating Europe. The European Union's policy toward Central and Eastern Europe** – Cambridge: University Press. 1998
12. **Nello S. S., Karen E. S. The European Union and Central and Eastern Europe: the Implications of Enlargement in Stages.** – Aldershot, 1998.
13. **O'Brennan J. The Eastern Enlargement of the European Union.** – London, 2006.
14. **Przeworski, Adam. Democracy and the Market, Political and economic reforms in Eastern Europe and Latin America.** – Cambridge: Cambridge University Press. 1991
15. **Van Ham Peter The EC, Eastern Europe and European Unity: Discord, Collaboration and Integration Since 1947** – London, 1993.
16. **Vahudova M. Europe Undivided. Democracy, Leverage and Integration After Communism.** – Oxford, 2005.
17. **Азбука європейської інтеграції / Під ред. І. В. Яковюка.** – Харків, 2006. – 165 с.
18. **Борко, Ю. А. От европейской идеи – к единой Европе.** – М., 2003. – 464 с.
19. **Восток/Запад: Региональные подсистемы и региональные проблемы международных отношений. Учебное пособие / Под редакцией А.Д. Воскресенского.** – М., 2002.
20. **Віднянський, С. В., Мартинов, А. Ю. Об'єднана Європа: від мрії до реальності.** – Київ., 2011. – 395 с.
21. **Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції.** – К., 2006.
22. **Европейская интеграция: учебник / под ред. О. В. Буториной.** – М., 2011. – 720 с.
23. **Европейская интеграция, большая гуманистическая Европа и культура.** – М., 1998.
24. **Європейська інтеграція України: Політико-правові проблеми.** – К., 2005.
25. **Европейский союз на пороге 21 века: выбор стратегии/ Под ред. Ю.А. Борко и О. В. Буториной.** – М., 2001.
26. **Копійка, В. В., Шинкаренко, Т. І. Європейський Союз: історія і засади функціонування.** – К., 2012.
27. **Тодоров, І. Я. Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти.** – Донецьк, 2006. – 268 с.
28. **Україна в Європі: Пошуки спільного майбутнього.** – Київ, 2009. – 541 с.
29. **Шишков, Ю. В. Интеграционные процессы на пороге XXI века. Почему не интегрируются страны СНГ.** – М., 2000

Допоміжна

1. **Бенц, А. Багаторівневе переплетення в Європейському Союзі // Європейська інтеграція / Уклад. М. Яхтенфукс, Б. Колер-Кох; Пер. з нім. М. Яковлева.** – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія, 2007. – С. 208 – 231.
2. **Бжезинський З. Великі перетворення // ПД.** – 1994 . - № 3.
3. **Бжезинський З. Вирішальна роль України на пострадянському просторі / З.Бжезинський // Політика і час.** – 1997. – №9. – С. 24–28.
4. **Богомолів О.Т., Глинкіна С.П. Первые уроки экономической трансформации в странах Центральной Европы // НИИ.** – 1997. - № 6.

5. Богатуров А.Д. “Мировой социализм” – между прошлым и будущим // *Межд.жизнь.* - 1991. - № 7.
6. Богатуров А. Три поколения внешнеполитических доктрин России// *Международные процессы.* – 2012.- Т.10., №2. –С.20-31.
7. Борисов Н.А. Постсоветская трансформация политических систем Республики Узбекистан и Кыргызской Республики: сравнительный анализ. – М. – СПб, 2006. – 350 с.
8. Бухарин Н. Строительство гражданского общества в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. 90-ые годы XX века – начало XXI века // *Новая и новейшая история.* – 2005. - № 1.
9. Глинкина С., Орлик И. Россия и Центрально-Восточная Европа на рубеже XX – XXI веков // *Новая и новейшая история.* – 2006. - № 4.
10. Гарсаній Н., Кеннеді М. Між утопією та дистопією: лабільність націоналізму в Східній Європі // *Сучасність.* – 1995. - № 3.
11. Дейвіс, Н. *Європа. Історія.* – К., 2000.
12. Держава і громадянське суспільство в Україні: проблеми взаємодії / За ред. І.О. Кресіної. – К.: Логос, 2007.
13. Джига Т. Сучасні тенденції становлення політичної культури українського суспільства // *Політичний менеджмент.* – 2011. - № 1. – С. 64-74.
14. Европа от А до Я: Справочник по европейской интеграции / Под ред. В. Вайденфельда, В. Вессельса. – М., 2002.
15. Іскакова Г. Політичні процеси на пострадянському просторі: тенденції, протиріччя, перспективи // *Політичний менеджмент.* – 2007. - № 3. – С. 128-134.
16. Історичні міфи і стереотипи та міжнаціональні відносини в сучасній Україні / За ред. Л.Зашкільняка. – Львів, 2009.
- 17.
18. Изакович З. Политические и этнорелигиозные аспекты югославского конфликта // *Социологические исследования.* – 1996. - № 5.
19. Історія країн Центральної та Південно-Східної Європи (1943-1993). - К., 1993.
20. Коваль І.Н. «Бархатная реставрация» в Восточной Европе: Уроки для России и Украины // *Российско-украинские отношения: Преемственность и развитие.* – Одесса: А-Текс, 1996.
21. Колодко Г. В. Глобалізація і перспективи розвитку постсоціалістичних країн. – Київ: Основні цінності, 2002. – 245с.
22. Наргаард О. Економчні інституції та демократична реформа. Порівняльний аналіз посткомуністичних країн. – К.: Ніка-Центр, 2007. – 424 с.
23. Национализм и популизм в Восточной Европе. – М.: РАН, 2007.
24. Национальные меньшинства в странах Центрально-Восточной Европы. – М.: РАН, 2007.
25. Политическое сознание и политическая культура польского общества 80х гг. Научно-аналитический обзор / Под ред. Л.С.Лыкошиной. – М., 1991.
26. Растоу Д. Переходи до демократії: лібералізація і демократизація // *Демократія: антологія / упорядник О.Проценко.* – К.: Смолоскип, 2005. – С. 583-605.
27. Снайдер Дж. Демократизация в Восточной Европе и стабильность международных отношений // *США:ЭПИ.* – 1990. - № 2.
28. Системные изменения и общественное сознание в странах Восточной Европы. – М.: РАН, 2008.
29. Терзич С. Сербский вопрос в истории и ныне // *Межд.жизнь.* – 1998. - № 4.
30. Центральная Восточная Европа и Россия: проблемы трансформации // *НИИ.* – 1998. - № 3.
31. Энгельгард Г.Н. Республика Сербская по Дейтонским соглашениям // *Славяноведение.* – 1997.- № 3.

10. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. <http://www.unizar.es/euroconstitucion/Home.htm> – Установчі Договори ЄС
2. <http://europa.eu> – офіційний портал ЄС

3. <http://cvce.eu> – Центр документації по історії інтеграційних процесів
4. <http://www.nato.int> – офіційний сайт НАТО
5. <http://aei.pitt.edu> – Архів з історії європейської інтеграції університету Піттсбурга (США).